

**TRƯỜNG ĐẠI HỌC VĂN HÓA HÀ NỘI
KHOA VĂN HÓA DÂN TỘC THIỂU SỐ**

**TẬP QUÁN MÙU SINH CỦA NGƯỜI SÁN CHÍ Ở XÃ KIÊN LAO,
LỤC NGẠN, BẮC GIANG
VỚI CÔNG CUỘC XOÁ ĐÓI NGHÈO HIỆN NAY**

**Khóa luận tốt nghiệp cử nhân văn hóa
Ngành: Văn hóa dân tộc thiểu số**

Sinh viên thực hiện: Nguyễn Thị Út Hiền

Giảng viên hướng dẫn: PGS.TS. Nguyễn Văn Cần

HÀ NỘI - 2010

LỜI CẢM ƠN

Để hoàn thành khoá luận này, ngoài sự nỗ lực cố gắng của bản thân, tôi đã nhận được sự giúp đỡ tận tình của cán bộ và nhân dân xã Kiên Lao, Phòng văn hóa thông tin huyện Lục Ngạn (tỉnh Bắc Giang), các thầy cô trong khoa Văn hóa dân tộc thiểu số, đặc biệt là sự hướng dẫn trực tiếp của PGS.TS Nguyễn Văn Cần, Th.S Chử Thu Hà. Qua đây tôi xin gửi lời cảm ơn chân thành và sâu sắc tới tất cả.

Mặc dù rất cố gắng nhưng do trình độ còn hạn chế, thời gian khảo sát thực tế còn chưa dài nên khoá luận này chắc chắn không tránh khỏi những thiếu sót. Tôi mong nhận được nhiều ý kiến đóng góp quý báu của các nhà nghiên cứu, các thầy cô giáo và các bạn sinh viên để bài viết thêm đầy đủ và sâu sắc hơn.

Tôi xin chân thành cảm ơn !

Hà nội, ngày 22 tháng 5 năm 2010

Nguyễn Thị Út Hiền

MỤC LỤC

	Trang
MỞ ĐẦU	1
Chương 1: KHÁI QUÁT VỀ ĐIỀU KIỆN TỰ NHIÊN, XÃ HỘI VÀ NGƯỜI SÁN CHÍ Ở KIÊN LAO	7
1.1 Đặc điểm tự nhiên ở Kiên Lao	7
1.1.1 Vị trí địa lý	7
1.1.2 Địa hình, đất đai	7
1.1.3 Khí hậu, thủy văn	8
1.2 Đặc điểm xã hội	9
1.2.1 Tình hình kinh tế	9
1.2.2 Văn hoá, xã hội	10
1.3 Khái quát về người Sán Chí ở xã Kiên Lao.....	12
1.3.1 Nguồn gốc và tên gọi	12
1.3.2 Dân số và phân bố dân cư	14
1.3.3 Đời sống văn hoá.....	15
1.4. Tiểu kết chương 1.....	26
Chương 2: HOẠT ĐỘNG MÙA SINH TRUYỀN THỐNG CỦA NGƯỜI SÁN CHÍ Ở XÃ KIÊN LAO	28
2.1 Trồng trọt.....	28
2.1.1 Canh tác trên nương	28
2.1.2 Canh tác ruộng nước	34
2.1.3 Vai trò của trồng trọt trong đời sống của người Sán Chí.....	42
2.2 Chăn nuôi.....	43
2.3 Thủ công gia đình.....	49
2.3.1 Đan lát	49
2.3.2 Dệt vải	50
2.4 Các hình thức chiếm đoạt tự nhiên	52
2.4.1 Săn bắn và đánh cá.....	52

2.4.2 Hải lượm.....	56
2.5. Trao đổi, mua bán	58
2.6. Tiểu kết chương 2.....	59
Chương 3: NHỮNG BIẾN ĐỔI TRONG HOẠT ĐỘNG KINH TẾ	
TRUYỀN THỐNG VÀ VẤN ĐỀ XOÁ ĐÓI GIẢM NGHÈO CHO	
ĐỒNG BÀO SÁN CHÍ TẠI KIÊN LAO	61
3.1 Những biến đổi trong hoạt động kinh tế.....	61
3.1.1 Những thay đổi trong trồng trọt	61
3.1.2 Những thay đổi trong chăn nuôi	67
3.1.3 Những thay đổi trong các hoạt động mưu sinh khác	70
3.2 Nguyên nhân dẫn tới biến đổi trong hoạt động kinh tế truyền thống	
của người Sán Chí ở Kiên Lao	72
3.2.1 Sự thay đổi về môi trường tự nhiên	72
3.2.2 Tác động của những chính sách và dự án đầu tư hỗ trợ phát triển	
kinh tế ở Kiên Lao.....	73
3.2.3 Ảnh hưởng trong quá trình giao lưu văn hóa với người Kinh	75
3.3 Vấn đề xoá đói nghèo cho người Sán Chí ở Kiên Lao.....	76
3.4. Những giải pháp trong công tác xoá đói nghèo cho đồng bào Sán Chí	
ở Kiên Lao.....	78
3.5. Những kiến nghị đề xuất.....	83
3.5.1 Đối với cấp Trung ương.....	83
3.5.2 Đối với chính quyền địa phương.....	84
3.5.3 Đối với người Sán Chí	86
3.6. Tiểu kết chương 3.....	87
KẾT LUẬN	88
DANH MỤC TÀI LIỆU THAM KHẢO.....	91
PHỤ LỤC	

MỞ ĐẦU

1. Lý do chọn đề tài

Hoạt động mưu sinh truyền thống là thành tố vô cùng quan trọng của văn hoá tộc người, nó là sự thích ứng, sự sáng tạo của con người đối với môi trường tự nhiên. Tuy có cùng hoàn cảnh chính trị, xã hội nhưng do môi trường tự nhiên khác nhau nên tập quán mưu sinh của các tộc người không hoàn toàn giống nhau. Vì thế, muốn hiểu về sự đa dạng trong văn hoá tộc người, sự đa dạng trong văn hóa Việt Nam thì không thể không nghiên cứu tập quán mưu sinh của các tộc người sinh sống trên lãnh thổ Việt Nam.

Mưu sinh là một thành tố cấu thành nên đặc trưng văn hoá tộc người. Tập quán mưu sinh truyền thống của tộc người chính là kết quả của quá trình lao động tìm tòi của tộc người nhằm đáp ứng nhu cầu cần thiết cho sự tồn tại và phát triển của tộc người. Tuy nhiên, hoạt động mưu sinh của tộc người cũng liên tục thay đổi để thích ứng với sự thay đổi của môi trường, kể cả môi trường tự nhiên và môi trường xã hội. Bởi vậy, nghiên cứu sự biến đổi của hoạt động mưu sinh là điều quan trọng khi nghiên cứu sự thay đổi thích ứng văn hoá của tộc người trong từng hoàn cảnh cụ thể. Đối với người Sán Chí ở Kiên Lao cũng vậy, để thấy được bức tranh toàn cảnh về sự thích ứng, vận động văn hoá của người Sán Chí, chúng ta không thể không nghiên cứu sự biến đổi về mưu sinh của họ.

Người Sán Chí là một tộc người có nhiều nét văn hoá đặc sắc, phong phú nhưng do cư trú ở vùng sâu, vùng xa lên đời sống kinh tế còn gặp nhiều khó khăn. Trong những năm gần đây với mục đích giúp các dân tộc thiểu số thoát khỏi đói nghèo, hoà nhập với cả nước, đưa miền núi tiến kịp với miền xuôi, Đảng và Nhà nước ta đã thực hiện nhiều chính sách, chương trình, dự án phát triển kinh tế ở vùng dân tộc thiểu số và vùng núi. Việc nghiên cứu, tìm hiểu những biến đổi trong tập quán mưu sinh truyền thống dưới tác động của các chính sách, dự án phát triển kinh tế xã hội được thực hiện tại địa bàn sinh

sống của người Sán Chí là việc làm cần thiết và có tính thời sự cao. Bởi vì, đời sống kinh tế của các tộc người được đảm bảo thì những vốn văn hoá tốt đẹp của tộc người mới được bảo lưu và phát triển. Hơn nữa, nghiên cứu sự biến đổi trong tập quán mưu sinh truyền thống của người Sán Chí trong giai đoạn hiện nay còn nhằm đánh giá hiệu quả tìm ra ưu, khuyết điểm trong việc lập kế hoạch, tổ chức triển khai thực hiện có hiệu quả công tác xoá đói nghèo cho đồng bào dân tộc thiểu số trong đó có người Sán Chí ở Kiên Lao.

Từ những lý do trên, cùng với mong muốn được tìm hiểu vốn văn hoá của người Sán Chí cũng như đóng góp một phần nhỏ bé vào định hướng phát triển kinh tế xoá đói nghèo cho người Sán Chí trên quê hương mình, vì vậy tôi chọn đề tài “ *Tập quán mưu sinh của người Sán Chí ở xã Kiên Lao, Lục Ngạn, Bắc Giang với công cuộc xoá đói nghèo hiện nay* ” làm đề tài khoá luận tốt nghiệp của mình.

2. Lịch sử nghiên cứu vấn đề

Cho đến nay, những công trình nghiên cứu về người Sán Chí không nhiều chủ yếu là các công trình nghiên cứu mang tính khái quát về người Sán Chí trong cộng đồng người Sán Chay cụ thể như:

- *Kiến văn tiểu lục* của sử gia Lê Quý Đôn đã đề cập đến văn hoá các dân tộc thiểu số ở miền Bắc nước trong đó có nhắc tới nguồn gốc của người Cao Lan và Sán Chí.

- “*Dân tộc Sán Chay ở Việt Nam*” của Khổng Diễn và các cộng sự do Nxb Văn hoá dân tộc, Hà Nội xuất bản năm 2003 sử dụng phương pháp điền dã dân tộc học là chủ đạo đã điều tra, khảo sát, nghiên cứu tại một địa bàn rộng lớn gồm các tỉnh Tuyên Quang, Lạng Sơn, Bắc Giang, Thái Nguyên, Cao Bằng, Quảng Ninh và kết quả đã dựng lên bức tranh tương đối toàn diện về dân tộc Sán Chay trong đó có nhóm Sán Chí về các lĩnh vực: Lịch sử, quá trình tộc người, quá trình dân số, phân bố cư trú, hoạt động kinh tế, văn hoá vật chất, văn hóa tinh thần....

- *“Tập quán mưu sinh các dân tộc vùng Đông Bắc”* của tác giả Trần Bình lấy phương pháp điền dã dân tộc học làm chủ đạo đã khái quát tập quán mưu sinh các dân tộc vùng Đông Bắc Việt Nam trong đó có dân tộc Sán Chay và nhóm Sán Chí.

- PGS.TS Hoàng Nam trong cuốn *“Đặc trưng văn hoá các dân tộc thiểu số Việt Nam”* (Nxb Văn hoá dân tộc, Hà Nội, năm 2002) cũng đã ít nhiều đề cập đến văn hoá của người Sán Chí

- *Dân ca Sán Chí ở Kiên Lao* của Bảo tàng Bắc Giang và *Truyền thống văn hoá huyện Lục Ngạn* của Phòng văn hoá thông tin huyện Lục Ngạn, 2007 cũng đã khái quát những nét văn hoá tiêu biểu như: Ngôn ngữ, chữ viết, tiếng nói, trang phục, cưới xin, tang ma và đặc biệt là văn nghệ dân gian với hình thức hát “Sịnh ca” của người Sán Chí ở Kiên Lao.

Ngoài ra, những thông tin về nguồn gốc, lịch sử cư trú, về nhóm Sán Chí đã được một số nhà nghiên cứu như: Đặng Nghiêm Vạn, Nguyễn Nam Tiến, Nguyễn Khắc Tụng, Đặng Xuân Thao đề cập và kết quả đã được đăng trên tạp chí chuyên ngành.

Nhìn chung, các công trình đã công bố ở trên, chủ yếu là những công trình nghiên cứu mang tính khái quát về người Sán Chí và văn hoá tộc người Sán Chí mà chưa tìm hiểu sự biến đổi, thích ứng về sinh kế người Sán Chí trong công tác xoá đói nghèo hiện nay. Mặt khác, địa bàn nghiên cứu của các công trình trên được thực hiện tại Tuyên Quang, Cao Bằng, Thái Nguyên, Lạng Sơn và ít nhiều tại huyện Sơn Động (Bắc Giang) nhưng chưa nghiên cứu chuyên sâu về tập quán mưu sinh của người Sán Chí ở Kiên Lao (Lục Ngạn, Bắc Giang). Vì vậy, khóa luận này mong muốn tìm hiểu rõ hơn về tập quán mưu sinh truyền thống của người Sán Chí ở Kiên Lao và những biến đổi của nó trong giai đoạn xoá đói nghèo hiện nay. Đồng thời, hy vọng giúp những ai quan tâm có thêm những tư liệu bổ ích, trong nghiên cứu về người Sán Chí.

3. Mục đích và nhiệm vụ nghiên cứu đề tài

3.1 Mục đích nghiên cứu của đề tài

Tìm hiểu tập quán mưu sinh truyền thống và các nghi lễ liên quan tới hoạt động sản xuất của người Sán Chí ở xã Kiên Lao.

Tìm hiểu những biến đổi trong hoạt động kinh tế của người Sán Chí trong giai đoạn hiện nay.

Bước đầu nhận diện các yếu tố tích cực và hạn chế trong tập quán sản xuất của người Sán Chí ảnh hưởng tới công tác xoá đói nghèo, đưa ra một số giải pháp nhằm nâng cao đời sống vật chất và tinh thần cho đồng bào Sán Chí ở Kiên Lao.

3.2 Nhiệm vụ nghiên cứu của đề tài

Từ mục đích nghiên cứu đó, nhiệm vụ nghiên cứu của đề tài là khái quát được những nét chính về điều kiện tự nhiên, xã hội và đời sống văn hoá của người Sán Chí ở Kiên Lao để thấy được những mặt thuận lợi và khó khăn ảnh hưởng đến hoạt động kinh tế của người dân nơi đây.

Tái hiện, mô tả lại tập quán mưu sinh truyền thống của người Sán Chí để rút ra những yếu tố tích cực và hạn chế của tập quán này đối với quá trình phát triển kinh tế xã hội của người Sán Chí ở xã Kiên Lao.

Tìm hiểu và phân tích những biến đổi trong hoạt động kinh tế của người Sán Chí, nguyên nhân sự biến đổi và đề xuất một số kiến nghị, giải pháp nâng cao hiệu quả công tác xoá đói giảm nghèo cho người Sán Chí ở Kiên Lao.

4. Đối tượng và phạm vi nghiên cứu

Đối tượng nghiên cứu của khóa luận là hoạt động kinh tế truyền thống của người Sán Chí ở Kiên Lao và những biến đổi của nó hiện nay dưới tác động của công tác xoá đói nghèo tại địa phương.

Địa bàn nghiên cứu được xác định trong phạm vi xã Kiên Lao (tập trung vào các thôn đông người Sán Chí là: Trại Cống, Nóng, Cắm Vải, Họ) huyện Lục Ngạn, tỉnh Bắc Giang trong vài chục năm trở lại đây.

5. Phương pháp nghiên cứu

Đề tài lấy phương pháp duy vật biện chứng và duy vật lịch sử để xem xét, tìm hiểu sinh kế của người Sán Chí với sự vận động biến đổi của nó trong lịch sử cũng như những tác động của nó tới phát triển kinh tế xã hội và công tác xoá đói nghèo hiện nay ở địa phương.

Trong quá trình thực hiện nghiên cứu đề tài, phương pháp điền dã dân tộc học (*field work*) được lựa chọn làm phương pháp chủ đạo. Khi tiến hành nghiên cứu ở thực địa, các kỹ thuật: quan sát, phỏng vấn sâu, phỏng vấn nhóm, điều tra bảng hỏi, ghi chép chụp ảnh, ghi âm... đã được thực hiện để thu thập tài liệu, tư liệu thực địa về người Sán Chí ở Kiên Lao.

Ngoài những kết quả thu được ở thực địa, người viết còn nghiên cứu thư tịch (sách, báo, tạp chí, kết quả các dự án, đề án, thông báo khoa học...) ở Trung ương và địa phương để có cơ sở phân tích, so sánh và bổ xung tư liệu hoàn thành bài nghiên cứu của mình.

6. Đóng góp của khoá luận

Bổ xung tư liệu nghiên cứu về hoạt động mưu sinh truyền thống và những biến đổi trong hoạt động mưu sinh của người Sán Chí ở Kiên Lao trong giai đoạn hiện nay, góp phần hoàn thiện hơn bức tranh toàn cảnh về văn hoá tộc người Sán Chí ở Việt Nam.

Ngoài ra, những kết quả nghiên cứu của khoá luận có thể làm tài liệu tham khảo cho các cán bộ quản lý xã trong quá trình chỉ đạo phát triển kinh tế xã hội của địa phương và các cá nhân quan tâm đến vấn đề này.

7. Nội dung và bố cục của khoá luận

Ngoài phần mở đầu, kết luận, tài liệu tham khảo và phụ lục, nội dung chính của khoá luận được trình bày trong ba chương :

Chương 1 : Khái quát về điều kiện tự nhiên, xã hội và người Sán Chí ở xã Kiên Lao (21 trang)

Chương 2: Hoạt động mưu sinh truyền thống của người Sán Chí ở Kiên Lao (32 trang)

Chương 3: Những biến đổi trong hoạt động kinh tế truyền thống và vấn đề xóa đói giảm nghèo cho đồng bào Sán Chí ở Kiên Lao (27 trang)

DANH MỤC TÀI LIỆU THAM KHẢO

1. Ngô Quang Ân - Nguyễn Xuân Cẩn, *Địa chí Bắc Giang*, Sở văn hoá thông tin tỉnh Bắc Giang, Trung tâm UNESCO thông tin tư liệu lịch sử và văn hoá Việt Nam, 2002.
2. Ban dân tộc tỉnh Bắc Giang, *Số liệu dân tộc tôn giáo tỉnh Bắc Giang*, tháng 3/2009.
3. Bảo tàng Bắc Giang, *Dân ca Sán Chí ở Kiên Lao - Lục Ngạn*, năm 2002.
4. Hoàng Hữu Bình, *Các tộc người ở miền núi phía Bắc Việt Nam và môi trường*, Nxb Khoa học xã hội, Hà Nội, 1998.
5. Trần Bình, *Tập quán mưu sinh của các dân tộc thiểu số ở Đông Bắc Việt Nam*, Nxb Phương Đông, TP. Hồ Chí Minh, 2005.
6. Khổng Diễn - Trần Bình - Đặng Thị Hoa – Đào Thụy Khuê, *Dân tộc Sán Chay ở Việt Nam*, Nxb văn hoá dân tộc, Hà Nội, năm 2003
7. Bé Viết Đăng, *Những biến đổi kinh tế văn hoá các tỉnh miền núi phía Bắc*, Nxb Khoa học xã hội, Hà Nội, 1993.
8. Bé Viết Đăng, *Các dân tộc thiểu số trong sự phát triển ở miền núi*, Nxb Chính trị Quốc Gia – Nxb Văn hoá dân tộc, Hà Nội, 1996.
9. Bùi Đình, *Tìm hiểu đồng bào miền núi Việt Nam*, Hà Nội, năm 1950
10. Lê Sỹ Giáo, *Canh tác nương rẫy, chăn nuôi truyền thống và vấn đề hộ gia đình ở miền núi phía Bắc hiện nay*, Tạp chí dân tộc học, số 4/ 1989.
11. Trần Khải, *Những vấn đề lý luận cơ bản về chuyển đổi cơ cấu kinh tế nông nghiệp nông thôn Việt Nam*, Nxb Ủy ban kế hoạch Nhà nước, Hà Nội, 1995
12. Hoàng Nam, *Đặc trưng văn hoá các dân tộc Việt Nam*, Nxb văn hoá dân tộc, Hà Nội, năm 2002.

13. *Niên giám thống kê tỉnh Bắc Giang*, Nxb Thống kê Hà Nội, năm 2008.
14. Phòng thông kê huyện Lục Ngạn, *Niên giám thống kê*, 2001.
15. Phòng văn hoá thông tin huyện Lục Ngạn, *Truyền thống văn hoá huyện Lục Ngạn*, năm 2007.
16. Đặng Xuân Thao, *Người Sán Chỉ ở xã Tân Thịnh với nền kinh tế hàng hoá*, Tạp chí dân tộc học, số 2/ 1994.
17. Nguyễn Khắc Tụng, *Về dân tộc Sán Chay*, Dân tộc và thời đại, số 66 năm 2004.
18. Nguyễn Nam Tiến, *Về nguồn gốc và quá trình di cư của người Cao Lan – Sán Chỉ*, Tạp chí dân tộc học, số 1/ 1973.
19. Nguyễn Nam Tiến, *Đôi điểm về trồng trọt của người Cao Lan – Sán Chỉ*, Tạp chí dân tộc học, số 4/ 1976.
20. Ngô văn Trụ - Nguyễn Thu Minh - Trần Văn Lạng, *Lễ hội Bắc Giang*, Sở văn hoá – Thông tin tỉnh Bắc Giang, năm 2002.
21. Lê Trọng, *Hướng dẫn kế hoạch làm ăn cho hộ nông dân để xoá đói giảm nghèo*, Nxb Văn hoá dân tộc, Hà Nội, 2000.
22. Nguyễn Trần Trọng, *Những mô hình kinh tế hộ nông dân miền núi đi lên sản xuất hàng hoá*, Nxb Nông nghiệp Hà Nội, 1996.
23. UBND huyện Lục Ngạn, *Báo cáo khái quát tình hình kinh tế - xã hội huyện Lục Ngạn*, số 2/ BC – UB/2008.
24. UBND xã Kiên Lao, *Báo cáo tình hình kinh tế xã hội*, năm 2009.
25. UBND xã Kiên Lao, *Báo cáo chương trình phát triển kinh tế giai đoạn 2006 – 2010*.
26. Ủy ban dân tộc, *Diễn đàn phát triển bền vững miền núi Việt Nam*, Nxb Khoa học xã hội, Hà Nội, 2002.
27. Đặng Nghiêm Vạn, *Vấn đề Cao Lan – Sán Chỉ*, Dân tộc và thời đại, số 66/ 2004.

28. Viện Dân tộc học, *Vấn đề xác định thành phần dân tộc các dân tộc thiểu số ở miền Bắc Việt Nam*, Nxb Khoa học xã hội, Hà Nội, 1975.

29. Viện Dân tộc học, *Các dân tộc ít người ở Việt Nam (các tỉnh phía Bắc)*, Nxb Khoa học xã hội, Hà Nội, 1978.

30. Viện Dân tộc học, *Những biến đổi kinh tế văn hoá các tỉnh miền núi phía Bắc*, Nxb Khoa học xã hội, Hà Nội, 1996.